

MEMMED ARAZIN "DÜNYA SENİN, DÜNYA BENİM" ŞİİRİNİN FOLKLOR KAYNAKLARI

Poem "World Your, World Mine..." of Mammad Araz and Folklore

Nizami MURADOĞLU (MEMMEDOV)*

Özet: Makalede Memmed Araz'ın "Dünya senin, dünya benim" şiirinin folklorla bağlantısı araştırılıyor. Hem bu şiirde, hem de folklorumuzda olan bir sıra bayatılar ve ata sözlerindeki benzerliklerin ve ilişkilerin mevcudluğu anlatılıyor.

Anahtar kelimeler: Memmed Araz, Şiir, Folklor.

Abstract: In the article the relation between poem "World your, world mine" of Mammad Araz and folklore is researched. It is shown that there are a lot of similarity and connections of thoughts in both this poem and some bayatis and proverbs of our folklore.

Key words: Mammad Araz, Poem, Folklore.

Beşer evladı yaranandan beri karşısında aciz kaldığı isteklerin, çözümünü bulamadığı çeşitli olayların, etrafında cereyan eden belirsizliklerin sebebini yaşadığı ortamda, hayatta, kısacası Dünyada aramağa çalışmıştır. Bunun için de ayrı ayrı halklarda olduğu gibi, Azerbaycan halkının da dünyaya bakış tarzında bu cihet mühim yer tutmuş ve halkın tefekküründe Dünya ile ilgili çok sayıda rivayet, efsane, ata sözleri, deyimler, maniler vb. yaranmıştır.

"Dünya beş gündür, beşi de kara", "Süleyman'dan, Nuh'dan kalan dünyadır", "Verdiyini alan dünyadır" ve benzeri gibi deyimlerle beraber, mükemmel folklor örnekleri olan mifler, maniler, ata sözleri, masallar, efsanler vb. Dünya hakkında hala düşünceleri tam biçimlenmemiş insanın bu anlamda yaptığı araştırmalarla ilgili olup, değişik zamanlarda farklı insanlar tarafından söylenmiş, sonra ise ağızdan ağıza geçerek cıralanıp bu günki mazmunda bize bile gelip ulaşmıştır:

---

* Folklor Enstitüsü, Araştırmacı, Yazar.

Dünya yalan dünyadır,
Nuh`dan kalan dünyadır.
Göz verir ışık vermez,
Derde salan dünyadır.

Veya:

Bahasız taştı dünya,
Çürük ağaçtı dünya.
Kime deyim derdimi.
Tamam kan yaştı dünya. (1, 592)

Bu örnekleri vermekte maksadımız Memmed Araz şiirine kadarki devirde Dünya hakkında oluşmuş değişik fikrlere, yaranan folklor örneklerine dikkati çekmektir. Memmed Araz sanatının zirve şiirlerinden biri olan “Dünya senin, dünya benim...” şiirinde de halk yaratıcılığı ananelerinden süzülüp gelen ve kaynaklanan, Memmed Araz yüreğinin kanı ile yuğrulup-yakılan, yeni mazmun ve mana çaraları ile okuyucuya takdim edilen, onu düşündüren, hayat ve dünya hakkında biraz felsefi, biraz mücerret, hem de derin anlamlı fikirler oluşturan bir düşüncenin göservesidir:

Bir taleyin¹ oyununda cütlenmiş² zerik,
Yüz yıl goşa³ atılsak da goşa düşmerik.
Bir zerrenin ışığına milyonlar şerik⁴,
Dünya senin,
Dünya benim,
Dünya heç kimin...(2, 103.)

Niçin biz kaderin oyununda çiftlenmişiz? Bu hangi oyundur, bu oyunu kim oynuyor ve kim ile oynuyor? Sorular çoktur ve onların cevapları da çok olabilir. Fakat en doğrusu, anlam taşıyanı hangisidir? Bunu bulmaya çalışalım.

Hayata dikkatle bakıp gözlem yaparsak, gördüğümüz bütün canlı alemin, cemiyetin ve tabiat unsurlarının hepsinin çiftlikler oluşturduğunun şahidi oluruz. Dünyanın en yüce varlığı olan insanın kendisinin ve çevresindeki her şeyin çift

---

¹ Kader.

² Çift.

³ Beraber, çift.

⁴ Ortak koşmak.

şekilde olması inkar edilmezdir. İnsan kadın ve erkekten ibarettir, o çifttir. İster hayvanat alemi olsun, isretse de bitki alemi çiftlikten oluşturulmuştur. Hatta insan hücrelerinden tutmuş en küçük zerrecikler olan atom ve nötron da çift olarak oluşmaktadır. Bir ağaç yaprağını karşınıza koyup inceleyin: Bir ana filizden ayrılan dalların hepsi çifttir, tek olamaz. Çünkü yalnızlık Allah'a has olan cihettir. Belki bunun için de, Allah'ın yüz isminden biri, birincisi Tek demektir. Tek olan Allah bu kaderin oyununda her şeyi çiftleştirip sonra da Yer yüzüne-hayata atmıştır. Daha bir kimse onu çiftleştirip atamaz, atsa da çift düşmez, bu mümkün değildir. Acaba bu hangi oyundur? Bu öyle bir oyundur ki, biz onun içindeyiz. Nerden gelip nereye gittiğimizi bilemeden, kıyamet gününde kendi kısmetimizi, akibetimizi bekliyoruz. Kıyamet günü de Tek olan Allah'ın iradesine bağlıdır, kimse onu engelleyemez. Bu kargaşa içinde, bu anlaşılmasız oyunu çözmek için çaba harcayan milyonlarla insanların sırasında şair Memmed Araz da bir yol arıyor ve onun için de ışık gelen tarafa gitmeği makbul biliyor. Memmed Araz dehasının büyüklüğündendir ki, halk masallarından gelen "Köpek üren taraf" ile "ışık gelen tarafın" farkını tam açık şekilde görebiliyor. "Köpek üren taraf"ta yaşamak için gerekli ortam var, insanlar burada çalışıyor, yazıp üretiyor, faaliyet gösteriyorlar. Bin yıldır denenmiş bu yol sıradan misafirler için makbul sayılabilir, fakat binlerce yılın derdini omuzunda taşıyan, binlerce yılın açılmayan sırlarını, cevapsız sorularını kalbinde gezdiren, fikri, düşüncesi bu meçhullerin onaylayıcı cevabını arayan şair için ışığın arkasınca gitmek gereklidir. Şair biliyor ki, ışığın devlerin, ejderlerin elinde olması hakikaten çok uzak bir efsanedir, ışık olan yerde hayat var, hayat ise ışık ile bağlı olup ışıktan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir özelliktir. Herkesin ışığa ihtiyacı vardır. Bu ışık zerrecikleri tabiatın canlanmasına, suların harmonisine, bütün güzelliklerin estetiğine etki eden kaynaktır. Bu ışık Allah'ın-Tek varlığın yarattığı, bütün mahlukat için gizemli kalan, aynı zamanda gördüklerimizin hepsinin canlanmasında esas enerji kaynağıdır. İnsan bu ışığa ulaşabilmek için atomu, nötronu keşfetse de, ışık hızlı uçaklar, roketler yapsa da, yine de onun kaynağına gidip ulaşamadı. . Hatta yaptıkları da her zaman onun refahı için değil, onun zararına çalıştığı vakitler de oldu. Hirosima ve Nakasaki de deneyden geçirilen atom bombalarının yaptığı felaketler hala devam etmektedir. Çernobil atom elektrik santralında sızma hallerinin oluşması ne kadar büyük dağıntılara sebebiyet verdi. Acaba niçin, milyonlarca yıldır, Güneş ışığı yanıyor, hiç bir felaket olmuyor, insanlara, tabiata güzel abı-hava, güzellik, sıcaklık bahşediyor, fakat tükenmiyor?! Bunun sırrı Tek ve Vahid olan Allah'a mahsusdur. Allah bu sırlı dünyayı yaratıp ve insanları da bu dünyada yerleştirmiştir. İnsan oğlu da doğduğu günden Dünya hakkında düşünüyor, bazen Dünyanın onun olduğu kanaatine gelse de, çabucak fikrini değiştirip kendisinin de dünyanın bir parçası, bir

hisseciyi olması hakkında karar kabul etmek mecburiyetinde kalıyor. Genellikle, şairin kanaatinde Dünya meçhuldür. Başka sözle, Dünya nedir, Yerdir mi, gökdür mü, Aydır mı, Güneştir mi, yıldızlardır mı, denizdir mi, dağdır mı, nedir acaba bu Dünya?!

Halk ürünlerinde-miflerde, masalarda, efsanelerde, bayatılarda bu soruların cevabı belki biraz basit şekilde verilse de şüphesiz o kökten, o söz hazinesinden ruhu gıdalanmış Memmed Araz düşüncesinde bu, basitlikten çok çok uzak, düşündürücü sorular ile kaynaşmıştır.

Çevresinden çıksa eger sevda fırfıran,
Bir ümidin eteyinden tutub da fırlan.
İşidirsən, pıçıldayır yıkılan, duran,
Dünya senin,
Dünya benim,
Dünya heç kimin...(2, 103.)

İlginç olan şu ki, şairin dünyaya bu kadar sevgisine rağmen uğursuzluklara müptela olduğu zaman da, aradıklarına cevap bulamadığında da, gittiği menzilin köşesinde kaldığı anda da umutunu hiç yitirmiyor, bilakis kendisi dönmez askere çevriliyor. Maksada yetmek için mahrumiyetlere katlanmak, yıkıldığı zaman kalkmak, umudunu yitirmemek, bu sırlı dünyanı özleştirmek, “bana” çevirmek, benleştirmek, bu dünyanın bir parçası olduğunu hatırlamakla şair kendi “ben”ini de bu dünyanın içine katarak onun nüvesine can atıyor. Filoloji ilimleri doktoru, profesör Nizameddin Şemsizade, Memməd Araz`ın “Dünya senin, dünya benim”...şiiri hakkında kendi fikirlerini şöyle ifade ediyor: “Hemen hemen herkesin ezber bildiği bu şiir M. Araz`ın iç dünyasından kar altından çıkmış çiçek gibi şiir gülistanına girdi. Aynı iç dünya ise aldanış ve umut, heyecan ve hasret, gecikmiş tantana ve edebi rahatsızlık muzesine benziyor. Bu basit ve derin şiirde “Bu dünyanın kara taşı gövermez” yeisinden “Dünya benim!” hükmünedek geçilmiş bir ömür yolu, şair kaderi-İnsan inamı ve poetik hakikat var”. (2, 8.)

Nizameddin Şemsizade`nin bu fikrine saygı gösterip, belki de zaman içinde “Dünya benim!” hükmünü kabullenebilirdik, fakat M. Araz “Dünya hiç kimin!” söylerken bir önceki fikrine karşı çıkıyor, dünyanın yalnız Yaradana mahsus olduğu hakkında karar kabul ediyor. Ebedi olan bu dünyadır! Ebedi olan yalnız Yaradandır! Şiirden aşağıdaki parçaya göz atalım:

Bu git-geller bazarında devedü dünya,
Bu ömür-gün nakışına hevedü dünya.
Ebediye geh-geh çeker ebedü dünya,
Dünya senin,
Dünya benim,
Dünya heç kimin... (2, 103.)

İnsan gözünü dünyaya açanda kendini dünyanın kucagında görür, dünyanın ise sınırı yoktur, gecə-gündüz yol gitsen de, ne kadar oturup düşünsen de, dünyanın sırrlarını, onun bulmacalarını bulabilmeyeceksin. Bilindiği gibi dünyanın en dayanıklı hayvanı devedir. Aynı zamanda deve hem de zenginlik sembolüdür. Eski zamanlarda devesi olanlar temin olunmuş, zengin insanlar sayılırdı. Tesadüf deyildir ki, folklor ürünlerinde de "devletde deve, evlatda neve"(4, 282) söylenmiştir. Bu deve dünyada kendi sakinlerini zaman-zaman yorup yıpratmış, herkesin bir fert olarak ömür-gününe bir nakış vurup, ebedilik aktaranlara; İskenderlere, Tiranlara, Şeddadlara, Noronlara vb. kah-kaha çekip gülmüştür. Tufanı, seli, kasırgası, odu-alevi, volkanı olan, denizleri kargaşaya getiren, dağları yerinden oynatan bu dünyanın ancak kendisi ebedidir, kalan her şey fanidir, öteri ve geçicidir.

Memmed Araz'ın seçilmiş eserlerinin III. cildine ön söz yazmış filoloji ilmleri doktoru, profesör, akademik İsa Hebibbeyli'ye göre "şairin sırf, halis beşeri-felsefi tarzda alıp, yüksek bedii düzeyde takdim ettiği dünya konusu ilk önce Vatan evlatlarını "gelimli-gedimli" dünyanın benzersiz "ömür-gün nakışı"nın mahiyeti etrafında düşündürmeğe yöneltir."(3, 8.)

Ayak sakla, dövrene bak, öteri bele
Min illerdir Araz bele, Hekeri bele.
Akşamların, seherlerin tekeri bele.
Dünya senin,
Dünya benim,
Dünya heç kimin...(2, 103.)

Binlerce yıldır Araz akıyor, Hekeri akıyor, binlerce yıldır akşamlar ve seherler birbirini takip ediyor. Bu olaylar akarında durup öteri bakmakla, bir zaman diliminden de az olan bir ömürde dünya hakkında hangi hükmü vermek mümkündür? İnsan aklı ne kadar hızlı çalışsa da, bu tür derinliklere inmekte acizdir, çünkü, koskoca dünyanın bu oyununun sadece oyuncusu olmak, hatta seyircisi olmak bile zordur. Bu bakımdan da şairin geldiği kanaatleri gülünçtür:

O kendisine de gülüyor, binip zamanın doruğuna ulaşmağa çalıştığı ata da gülüyor, satranç tahtasında şahın, Yaratan tarafından uğratılmış mağlubiyetlerine de gülüyor. Ne mutlu ki, şair bu kadar karışık, dolaşık dünyada gülmeği biliyordu:

Gülünlere gülünc gelen bu ada güldüm,
Yüyenine⁵ her el yeten bu ata güldüm.
Men özümle⁶ oynadığım şahmata⁷ güldüm
Dünya senin,
Dünya benim,
Dünya heç kimin...(2, 104.)

Ancak binlerce yıldır ki, halk tefekküründe ve ürünlerinde-folklorumuzda net olarak manilerimizde Memmed Araz'ın cevabını bulmağa çalıştığı bu soruların cevabı kesin olarak şöyle biçim almıştır:

Gün doğar batır gider,
Su geler, akar gider.
Dünya bir penceredir,
Her gelen bakar gider.

Memmed Araz da aynı bu manide olan fikirleri kendi akıl ve hiss süzgecinden geçirip okuyucuları daha da derinden düşündürmeğe, onları hakka, adalete, doğruluğa, aydınlığa, iyiliğe, mücadeleye sesleyerek, beşeriyete kendi akıl ve düşünce payını armağan etmiştir. Gerçekten de gelimli, gedimli, son ucu ölümlü dünyanın öyle bir penceresi var. Fakat ne yazıklar ki, çokları o pencerenin önünden gözükapalı geçip gidiyor. Ancak Memmed Araz ise manide deyildiği gibi, durup bir anlık o pencereden öylesine de olsa bakmağı insanlara tavsiye ediyor. Şairin kendisi de bu pencereden baktı, düşündü, düşündürdü, güldü ve bu dünyadan göçüp gitti. Ondan geriye ise neredeyse ata sözlerine, vecizeye çevrilen deyimleri, hiç bir zaman kendi değerini yitirmeyecek kıymetli şiirleri kaldı...

---

⁵ Dizgin.

⁶ Kendimle.

⁷ Satranç.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan folkloru antologiyası. (toplayanı İsmayılov H.) III cild, Göyçə folkloru, Bakı, Səda, 2009.
2. Məmməd Araz. Seçilmiş əsərləri: 4 cildə, III c., / İ. Həbibbəylinin kitaba yazdığı ön söz. Bakı: Ozan, 2003.
3. Məmməd Araz. Seçilmiş əsərləri: 4 cildə, II c., /N. Şəmsizadənin kitaba yazdığı ön söz. Bakı: Ozan, 2003.
4. Atalar sözü. (toplayanı Hüseynzadə Ə.) Bakı, Yazıçı, 1985.